

майбутнього, як і вивчення власне акту провокації, чинників його використання, способів розпізнавання й того, як можна уникнути маніпулювання своєю поведінкою і свідомим вибором.

Література

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. – К.: "Академія".-2004.
2. Дж. Р. Серль. Что такое речевой акт //Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 17. – М., 1986. – С. 151-169.

*Євгенія Цебрій
наук. керівник – доц. О.В. Лабащук*

ГОГОЛІВСЬКІ ТРАДИЦІЇ У РОМАНІ Л. ДЕРЕША "КУЛЬТ".

М. Гоголь і Л. Дереш – представники різних літературних періодів, люди з зовсім різними світоглядами. Один писав російською, але для України, другий творить виключно українською мовою. Їх розділяє майже два століття, та, незважаючи на це, простежується багато спільного між творами цих двох авторів, що, власне, і є предметом дослідження у цій статті.

Творчість М. Гоголя не обійдена увагою літературознавців. Досить згадати фундаментальні праці таких відомих дослідників як : Ю. Манн, М. Храпченко, В. Вересаєв, О. Стронецький, Н. Крутікова, С. Машинський, В. Жданов та ін. Але до таємниці гоголівського слова ще йти та йти. Існує ціла наука, яка досліджує творчість великого письменника – гоголезнаство. Натомість нам не відомо ніяких ґрунтовних досліджень творчості Л. Дереша. Детальніше про нього можемо дізнатись із газетних інтерв'ю та матеріалів Інтернету. Він ще не відомий широкій аудиторії читачів, але вже досить популярний серед книгоманів. Що ж спільного між М. Гоголем і молодим львівським письменником? Досліджень такого плану немає, тому наша тема є досить актуальною.

На основі праці Ю. Манна "Поетика Гоголя"[4] можемо виділити такі мотиви творчості М. Гоголя: карнавалізація зображуваного, персоніфікація в людському образі злої сили, втручання в сюжет вищих сил, сцени танцю, страх перед нечистою силою, розповіді у формі чуток, здогадів, сновидінь, передчуття недоброго. Незаперечним є і факт того, що основним джерелом творчості М. Гоголя є фольклор, тому фольклорні мотиви спостерігаються у всіх його ранніх творах. Важливо відзначити те, що такі ж мотиви спостерігаються і у романі Л. Дереша "Культ". У нашій статті ми не зможемо розглянути усі аспекти цієї багатогранної теми, тому зупинимось на окремих моментах які, на нашу думку, є досить важливими.

Містично-романтична традиція в українській літературі бере свій початок від творів Миколи Васильовича Гоголя. Його "Вечори на хуторі біля Диканьки" вперше відкрили світ романтичних, загадкових, а часом демонічних сюжетів та образів. Перш ніж ми спробуємо знайти зв'язок чи відмінності між творами М. Гоголя та Л. Дереша, зазначимо, що основна риса притаманна їх творчості – демонізм, який "базується на уявленні про існування потойбічних сил, втілених в постаті демона, котрий уособлює буття і силу трансцендентного світу, й втручання котрого здатне докорінно змінити життя людини" [5;142]. Сили зла у М. Гоголя представлені надзвичайно різноманітно: це чорти, русалки, відьми, чаклуни. Щодо творів Л. Дереша, то на нашу думку, сучасного читача русалками чи домовиками уже не здивуєш. Якщо читач 19 століття сприймав образ чорта в червоній свитині, русалку-потопельницю чи чаклуна як втілення моторошно-містичного потойбіччя, то для наших сучасників такі герої є уже комічними і годяться переважно для мюзикла, а не містичного роману. Усе це спонукає Л. Дереша написати дещо інший твір, створити персонажів, одні з яких є втіленням абсолютного зла, інші – намагаються боротися з цим злом.

В романі Л. Дереша "Культ" дуже чітко простежується такий гоголівський мотив, як передчуття недоброго. Після того як Хома Брут ("Вій") дізнався, що повинен три ночі читати молитви над мертвою сотниківною, його охопили дивні передчуття: "Філософ вздрогнул по какому-то безотчетному чувству, которого он сам не мог растолковать себе. Темное предчувствие говорило ему, что ждет его что-то недоброе"[2;158]. Аналогічні відчуття переслідують і Юрка Банзая ("Культ"), знаки, які він помічав не пророчили нічого доброго: "Знаки, вони почали з'являтися тут і там, у найнесподіваніших місцях... У Євки Навії в Мідних Буках корова отелилася двоголовим телям. Теля померло на третій день. Соби, яких мало хто бачив у міднобуківських лісах, стали юрмитися навпроти коледжу. Інколи ночами вони дико ухкали й кричали... О так! Знаки були всюди. Достатньо лише знати куди дивитись. І знати, що вони віщують"[3; 44-45].

Сили зла несуть відчуття тривоги героям, які не знаючи, що трапиться, готуються до найгіршого, а підсвідомо, можливо, відчувають, що це йде смерть. Цей взаємозв'язок існує, не зважаючи на те, що між досліджуваними нами творами лежить велика часова межа. Але у М. Гоголя це показано на рівні підсвідомих психічних переживань (Хома Брут сам не може пояснити того дивного відчуття, але знає "что ждет его что-то недоброе"). Те ж саме стається і з Катериною ("Страшна помста"), коли Данило погрожує знищити чаклуна: "Знаю, что затеваешь ты. Ничего не предвещает доброго мне встреча с ним..."[1;143]. Знову ж таки, героїня чує серцем біду.

Герой Л. Дереша погані передчуття пов'язує із знаками, які, на його думку, і є вісниками лиха. Звичайно, спостережливий Юрко Банзай досить загадковим вважав народження двоголового теляти, появу великої кількості сов. Звернімо увагу на те, що сова справді в людських уявленнях відіграє негативну роль: "безшумний політ, очі, що світяться і моторошні крики сприяли тому, що сову пов'язують зі смертю, – зазначається в енциклопедії символів. Її вважали птахом смерті в Древньому Єгипті, Індії, Центральній Америці, Китаї, Японії, а в деяких традиціях сова є покровителем ночі і посланцем потойбічного світу, який проводить душі в царство мертвих. В християнстві сова, як доволі загадкова істота, що веде нічний спосіб життя, стала символом нечисті і чаклунства" [5;429].

Погані передчуття, які супроводжуються страхом, тепер переслідують і інших героїв роману. Зокрема, Дарця Борхес "відчувала невмотивований тваринний жах, приторне передчуття катастрофи, що трапиться з хвилини на хвилину" [3;214]. Здається, що містичним подіям у Мідним Буках нема кінця: "Ще ці дні були відзначенні суттєвим поменшенням кількості вуличних псів та котів. Суттєвим поменшенням. Також зникло безвісти троє дівчат" [3;129].

У творах М. Гоголя рушієм сюжету є демонічна істота: "Вищі сили відкрито втручаються в сюжет. У всіх випадках це образи, в яких персоніфіковано ірреальне зле начало: чорт чи люди, які вступили з ним в змову"[4;35].

Дуже яскраво це явище виражене в "Страшній помсті" М. Гоголя. Людьми і подіями керує особа, яка є втіленням зла (в "Страшній помсті це – чаклун – батько Катерини, в "Культі" – Роман Корій). Вони є посередниками між реальним та ірреальним світом. Отже, одна особа має таку надзвичайну силу, що здатна змінити хід подій, а тим самим і життя героїв.

У " Страшній помсті" М. Гоголь неодноразово наголошує на тому, що людина, яка є втіленням злої сили – чаклун: "Когда же есаул поднял иконы, вдруг все лицо его переменялось: нос вырос и наклонился на сторону, вместо карих, запригали зеленые очи, губы засинели, подбородок задрожал и заострился, как копье, изо рта выбежал клик, из-за головы поднялся горб и стал козак старик.

"Сто он! Это он!" кричали в толпе, тесно прижимаясь друг к другу.

"Колдун показался снова!" кричали матери, хватая на руки детей своих"[1;141].

Для зовнішності чаклуна характерні демонічні риси чи незвичайні ознаки, Він " видає себе дивним поглядом: у нього почервонілі, дикі очі" [5;328]. Звернімо увагу на те, що страшний блиск очей – типова ознака демонічних персонажів, яка спостерігається у героїв і Л. Дереша, і М. Гоголя. У " Страшній помсті" під час суперечки батька Катерини з Данилом: "Краска выступила на суровом лице тестя, и очи дико блеснули" [1;146]. І далі, коли дочка просить вибачити Данила, тесть відповідає: "Для тебя только, дочь моя, прощаю!" отвечал он, поцеловав ее и блеснув странно очами" [1;149]. Л. Дереш також робить акцент на очах, що доводить безпосередній зв'язок його героя (Романа Корія) із темними сил: " О сьомій тридцять чотири вечора Банзай ще спав, а тому не бачив, як на секунду ззовні до шиби його вікна припало чиесь бліде обличчя. Блискучі очі проглянули в кімнату і так само беззвучно, як і з'явилися, зникли у п'ятьмі ночі" [3;123]. Бачимо, що чаклун у страшній помсті причетний до всіх трагічних подій, які сталися: смерть Данила, його сина, Катерини. Крім того він володіє сновидіннями героїв. Літературознавець О. Стронецький називає його "неминучим учасником долі людства як у гожих так і негожих ситуаціях"[6;49]. Так само легко маніпулює життям і свідомістю героїв (Юрка Банзая і Дарці Борхес) Роман Корій, який наділений надзвичайною силою і їй важко протистояти: "Ха! Корій! Всі кажуть: " Корій – старий алкаш". Ніхто не знає, хто такий Корій насправді. Ніхто в житті і не побуває там, де я був. Навіть у сні не побачить того, що я бачив"[3;45]. Ми порівняли персонажів Гоголя і Л. Дереша лише з одної сторони, але вже бачимо, що між ними дуже багато спільного.

Досить важливим, на мою думку, у романі Л. Дереша "Культ" як і у творах М. Гоголя

("Вечір на Івана Купала", "Зачароване місце", "Вій") є мотив танцю. Танець творів М. Гоголя – гопак, у Дереша – це рок. Обидва танці вимагають надзвичайної енергії, майстерності, витримки. Дискотека у романі Л. Дереша перетворюється на масове дійство, де танець і музика є засобами звільнення від реальності. Саме тут добре виражена характерна риса народного танцю – перетворення глядачів на виконавців: "Прийшла рокотека, грізно погримуючи металевими латами... Було шумно й людно, і всі волохаті людиська махали патлами так, що аж гай гудів. Народ відривався по-чорному, музика голосно погрожувала вирвати бебехи і розмазати їх красивими альтернативно-авангардовими плямами по стінах спортзалу"[3;101]. Зауважмо те, що танці на дискотеці є наче втіленням злої сили і більше схожі на бісівські ігрища. Тому Дарця і Банзай, як носії добра, не могли довго залишатися там. Сила, яка поєднувала тих, що були на дискотеці, не прийняла до себе цих героїв.

Поряд з цим Л. Дереш показує нам ще один танець, зовсім протилежний дискотеці, згаданий вище, а тим більше гоголівському танцю. Те, що зявилося у видінні Дарці Борхес було таким невинним, як і вона сама: "вона бачила старого сивобородого чоловіка, одягнутого в поношений одяг з товстої тканини, розмальованої пістрявими узорами. Чоловік із довгим сивим волоссям та бородою танцював якийсь архаїчний танок, з притупуванням та підскакуванням, у руках він стискав велику волинку з червоної шкіри. Пританцьовуючи, він вигравав на козі дивні, чудесні мелодії, які, здавалося, затягували Дарцю у глибину порожнечі. Старий волинкар награвав, танцюючи по колу. Дарця танцювала разом з ним, вони кружляли у древньому танку по замкнутому колу"[3;150].

У М. Гоголя сцени танцю мають абсолютно протилежну символіку. У повісті "Вій" танцює, вірніше його ноги самі йдуть у танець: "не дождавшись музикантов пустилася среди двора отплясывать трепака. Он танцевал до тех пор, пока не наступило время полдника, и дворня наконец плюнула и пошла прочь, сказавши: "Вот это как долго танцует человек!"[2;181]. Як зазначає Ю. Манн: "Перед нами знову стихія танцю, що навіює забуття і подібна до вина чи швидкої їзди. Хома Брут танцює один – в цьому є щось нереальне. Характерне для народного танцю послідовне перетворення глядачів у виконавців не знайшло тут свого вияву. Глядачі зібрались тільки подивитись наскільки вистачить людини. І ця стійка байдужість до танцю є вже вираженням тої страшної межі, яка лягла між Хомою Брутом, який потрапив під вплив смертоносних сил, і рештою світу" [4;25].

А танок волинкаря, до якого приєднується й Дарця – це танець життя. Щось схоже на шаманський танок, який зміг би урятувати героїв, якби продовжувався вічно. Він супроводжується музикою, і все це разом взяте є вагомою противагою злу. Зображення Л. Дерешем волинкаря напрошується на паралель із кобзарем або лірником, який у народі був досить шанованою людиною, і навіть більше – цю постать у традиційному українському селі вважали сакральною [7;37]. В образі волинкаря втілена досить позитивна енергетика, а те, що він танцює по замкнутому колу, набуває такого ж магічного значення, як і у повісті М. Гоголя "Вій". Щоб вберегтися від нечистої сили, Хома Брут малює навколо себе коло. Таким чином старий волинкар демонструє своїм танцем боротьбу зі злом.

Отже, гоголівські традиції є джерелом натхнення не одного покоління письменників. Тому докладніше проаналізувавши роман Л. Дереша "Культ", ми помітили досить тісний зв'язок з творчістю М. Гоголя. Спадщина великого письменника має своїх послідовників, що є цілком закономірним явищем у літературному процесі. Очевидно, вони є носіями одного типу ментальності, йдеться не про прямий вплив, а про спільне джерело творчості: фольклорно-міфологічна традиція українського народу.

Література

1. Гоголь Н.В. Собрание сочинений. Т.1. Вечера на хуторе близ Диканьки.- М.: Государственное издательство художественной литературы, 1950. – 324с.
2. Гоголь Н.В. Собрание сочинений. Т.2. Миргород. – М.: Государственное издательство художественной литературы, 1949. – 244 с.
3. Дереш Л. Культ. – Львів: "Кальварія", 2004. – 205с.
4. Манн Ю. Поетика Н. Гоголя. 2-е изд., доп. – М.: Художественная литература, 1988. – 413с.
5. Полная энциклопедия символов / Сост. В.М. Рощаль. – М.: Изд-во ЭКСМО, 2003. – 510с.
6. Стронецкий О. Гоголь. Дослідження стилю, філософії, методів та розвитку персонажів. – Львів: Видавництво "Світ", 1994. – 305с.
7. Хай М. Лірницька традиція як феномен української духовності // Родовід, – 1993. – № 6. – с. 37-43.